

Kap 62 : Sveriges, Götes och Vendes konung (IV) (1907-1950).

I hopp om att göra Gustaf V:s kungatid mera greppbar har jag delat den i sex kapitel 62-67: Inledning, förkrigstid (1907-1914), första världskriget (1914-1918), mellankrigstid (1918-1939), andra världskriget (1939-1945) & efterkrigstid (1945-1950).

* * *

Inledning

Gustafs biografi kungatiden existerar som i två parallella version. Dels som en krönika om statsbesök, resor, representation & släktärenden. Dels som specialstudier om hans politik, karaktär & intressen. Jag börjar med krönikorna:

Det finns 19 längre biografier, krönikor, dagböcker & minnen om hela eller delar av Gustafs regeringstid (Lewenhaupt red. 1917; Åsbrink 1918; Hildebrand 1928; Swahn 1930; Åhfeldt 1932; Essén red. 1933a; Rådström 1933; Anonym red. 1938; Setterwall 1938; de Chessin 1938; Swahn 1938; Rudbeck & Lindfors red. 1943; Hildebrand 1945; Söderström red. 1947; Anonym red. 1950; Lindfors red. 1951; Ohlmarks 1983; von Platen 2002; Carlsson 2006; Hadenius 2007) & 14 kortbiografier (Jansen 1931; Nerman m.fl. 1952: ss. 364-371; Hagberg 1953: ss. 204-208; Nothin 1955: ss. 302-323; Ohlmarks m.fl. 1956: ss. 512-557; Holm 1967; Elgklou 1978: ss. 107..213; Weibull 1991: ss. 69-84; Zetterberg 1993; Elgklou 1995: ss. 183-262; Skott 1996: ss. 91-122; Lagerqvist 1997: ss. 398-417; Lagerqvist & Åberg 2004: s. 43; Liljegren 2004: ss. 108-109; Lindqvist 2010: ss. 88-96; Norlin 2015: ss. 120-138).

De dramatiska höjdpunkterna har varit borggårdskrisen (1914) & midsommarkrisen (1941) där Gustaf i båda fallen kunde utnyttja sin prestige för att påverka ett regeringsbeslut. Det har också funnits en mera långdragen process där hans ställning som konstitutionell monark enligt 1809 års regeringsform alltmer undergrävdes och som 1917 slutade i de facto parlamentarism – att Gustafs regering (formellt hans rådgivare) inte längre utnämndes av honom själv utan av gruppledaren för riksdagsmajoriteten. Gustaf kunde dock under både 1:a & 2:a världskriget agera diplomatiskt utanför det parlamentariska systemet, även om han sällan gjorde det.

Det finns också skildringar av graden av hans personliga popularitet & anseende. Denna har varierat stort. Under förkrigstiden 1907-1914 förföljde han sina motståndare (republikaner, socialister, värnpliktsvägrare, hädare & majestätsförbrytare). Under mellankrigsperioden 1918-1939 arbetade han tvärtom aktivt för att återupprätta sin popularitet & sitt skamfilade anseende, och blev under 2:a världskriget förmodligen Sveriges populäraste regent någonsin. Under efterkrigsperioden 1945-1950 och framåt utsattes han dock av sina motståndare för en exempellös smutskastning där han framställdes som både nazist, horkarl & homosexuell. Informationen om Gustaf's sexuella läggning & snedsprång är till 100 procent baserad på rykten och redovisas därför separat i appendix 1.

Utöver detta har Gustaf varit engagerad i en mängd sakfrågor, främst då försvaret & näringslivet, och varit angelägen om att fortsätta faderns ”dynastiska” politik genom ingiften i danska, norska, engelska, belgiska & holländska kungahusen. Prins Carl jr:s holländska gifte gick dock i stöpet och några av de andra gifte sig med ofrälse. Gustafs inställning till det var som faderns – antingen gifte man sig kungligt, eller inte alls.

*

Specialstudierna om Gustafs politik, karaktär & intressen är svårtolkade. De handlar mera om författningsdebatten än om Gustaf som person. Jag har periodiserat dem utifrån världskrigen: Förkrigstid, 1:a världskriget, mellankrigstid, 2:a världskriget & efterkrigstid. Gustaf åldras, blir till den galjonsfigur han avskyr, men kämpar emot. Jag följer honom i spåren så gott det går. Informationen är fragmentarisk. Det man hela tiden bör hålla i minnet är att Gustaf inte uppfattade sig som partigångare utan som ”vågmästare”, ”regulator” eller ”reservmakt”¹. Det finns ett tal där han beskriver sin roll:

Konungamaktens ställning, som alltid är ansvarsfull och pröfvande, har särskildt under den senaste tiden varit svår, då man velat framställa den såsom stående inför valet emellan att stödja sig på den ena eller andra delen af samhället. Så är dock icke förhållandet. Konungamakten står och bör alltid stå öfver partierna. Det synes som om man i rösträttsfrågan glömt bort, att det icke gäller: allmän rösträtt eller icke allmän rösträtt, utan frågan gäller de olika vägar, på hvilka man vill att den skall komma till samma resultat. Man kan väl hysa olika åsigtter angående det ena eller andra systemets större eller mindre företräde, men icke bör för den skull striden antaga en skarpare karaktär, då ju alla, fastän på skilda vägar, vilja vinna samma efterlängtrade mål.

Konungamakten hvarken vill eller kommer att arbeta utan samverkan med folket, men denna viktiga och betydelsefulla fråga måste allsidigt belysas, innan det afgörande steget tages och beslut fattas i ena eller andra riktningen. Konungens valspråk ”Sveriges väl” utgör en borgen för att svenska folkets välgång och lycka ligger honom varmt om hjärtat. Jag tviplar ej ett ögonblick på en ljus och lycklig framtid för Sverige, men därtill fordras ett kraftigt samarbete, icke allenast mellan landets olika medborgare utan äfven mellan konung och folk. Dess sorger äro våra, dess glädje är och skall alltid förblifva vår glädje. Äfven min tid och mina krafter skall jag offra för detta mål: Sveriges sanna väl och ära. En skål för fäderneslandet, för gamla Sverige och dess framtid!²

För att uttrycka det i klartext. Gustaf V var i 1809 års anda angelägen om Sveriges väl men ointresserad av demokrati. Gärna folkinflytande, men inte folkmakt.

*

Eftersom Gustafs liv var så långt varierar omdömet om hans gärning beroende på vilken tid man beskriver. Den bästa sammanfattning av hans utrikespolitik 1907-1950 är skriven av Wilhelm Carlgren (1990). Gustafs utrikespolitik beskrivs som aktiviteter & reaktioner snarare än ståndpunkter & resultat. Carlgren bifogar även en brasklapp om att den i sin brist på systematik är svår att beskriva:

Föreliggande skiss bör ses som ett försök att översiktligt belysa de viktigaste av Gustaf V:s utrikespolitiska aktiviteter under kungatiden och den betydelse de må ha haft. Den söker inte närmare ange hans utrikespolitiska världsbild i olika skeden. Detta är ett särdeles omständligt företag. Hans regeringstid var mycket lång, han var ingen vän av egna skriftliga utläggningar, och hans uttalanden till olika interlokutörer var ofta präglade mer av stundens reaktion än av övervägda program.³

¹ Essén 1933b: s. 230.

² Kronprins Gustaf (V). Bankettal i Norrköping 1.6.1906. I: Ohlmarks 1982: ss. 57-58.

³ Carlgren 1990: ss. 54-55.

Carlgrens antydan att Gustafs utrikespolitik var en form av sysselsättningsterapi är inte korrekt – vilket visas nedan. En kung har ett bredare politiskt spektrum än en statsminister eller president. Gustaf bedrev sin utrikespolitik genom kungahuset & dess medlemmar: statsbesök, privat diplomati, dynastiska äktenskap, exportföreningen, Sverigebilden & Röda Korset. Liksom fadern ville han genom en stark krigsmakt värna Sveriges neutralitet.